

พุทธปรัชญาบริหารการศึกษา

BUDDHIST PHILOSOPHY IN EDUCATION ADMINISTRATISON

ผศ.ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธปรัชญาบริหารการศึกษา

Buddhist Philosophy in Education Administration

ผู้แต่ง	: ผศ.ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์		
ผู้อำนวยการผลิต	: พระธรรมโมลี รองอธิการบดี วิทยาเขตสุรินทร์		
ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ	: พระราชนรรติภวี, ศ.ดร. พระมหาธรรมชาติ ธรรมหาโยส, รศ.ดร ศ.ดร.จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์ รศ.ดร.เอกฉัท จาเรียมีชัน รศ.วิเชียร ชาบุตรบุณฑริก ผศ.ดร.สรเชต วรคามวิชัย ผศ.ดร.สุนันท์ เสนารัตน์ ผศ.ดร.สุชาติ บุญยชญาณนท์		
พิสูจน์อักษร	: พระมหาประเสริฐ สุเมโธ, ดร.ปิยวัฒน์ คงทรัพย์ นายสุจญา ศิริรัตน์ นายสุรัตน์ คำสกุล		
ออกแบบปก	: นางจุฬารัตน์ วิชานาดี		
พิมพ์ครั้งที่ ๑	: กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑		
จำนวนพิมพ์	: ๕๐๐ เล่ม		
ลิขสิทธิ์	: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย		

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

ทวีศักดิ์ ทองทิพย์.

พุทธปรัชญาบริหารการศึกษา-- พระนครศรีอยุธยา สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยลงกรณราชวิทยาลัย, 2561.

190 หน้า.

1.พุทธศาสนา กับการศึกษา

I.ชื่อเรื่อง

294.307

ISBN 978-616-300-383-6

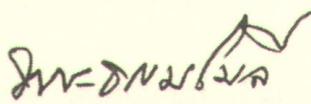
จัดพิมพ์โดย	: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ ๗๙ หมู่ที่ ๑ ตำบลคำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐ โทรศัพท์ ๐๓๕ ๒๔๘ ๐๐๐ (๘๗๖๖) โทรสาร ๐๓๕๑๑๔๘ ๐๑๓
พิมพ์ที่	: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ ๑๑ - ๑๗ ถนนมหาราช แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐ โทรศัพท์ ๐-๒๖๒๓-๖๓๒๔, โทรสาร ๐-๒๖๒๓-๖๓๒๓

คำนิยม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ จัดตั้งขึ้นตามมติสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในคราวประชุม ครั้งที่ ๒/๒๕๓๑ เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ.๒๕๓๑ เปิดการเรียนการสอน วันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๓๑ ตั้งแต่เปิดดำเนินการเป็นต้นมาได้ปฏิบัติตามพันธกิจทั้ง ๔ ด้าน คือ ด้านการผลิตบัณฑิต มุ่งผลิตและพัฒนาบัณฑิตให้มีลักษณะพึงประสงค์ ๘ ประการ คือ มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสังคม มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา มีความสามารถในการแก้ปัญหา มีความเฝ้ารู้เฝ้าคิด รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม มีโลกทัศน์กว้างไกล เป็นผู้นำด้านจิตใจและปัญญา มีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองให้เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมและจริยธรรม ด้านการวิจัย มุ่งวิจัยองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่แล้วนำองค์ความรู้ที่ได้มาปรับใช้แก้ปัญหาศีลธรรม และจริยธรรมของสังคม ด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการวิชาการแก่สังคม มุ่งสร้างความรู้ ความเข้าใจในหลักคิดสอนของพระพุทธศาสนาให้กับสังคม ส่งเสริมสนับสนุนกิจการของคณะสงฆ์ สร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรม จริยธรรม พัฒนาพระสงฆ์และบุคลากรทางศาสนา ให้มีศักยภาพในการรักษา สืบทอด และเผยแพร่พระพุทธศาสนา ด้านการทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม มุ่งเสริมสร้างและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ด้านศิลปวัฒนธรรม ให้อิอ่องต่อการศึกษา สนับสนุนให้มีการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น มาใช้เป็นฐานของการพัฒนา ผลงานทางวิชาการของคณาจารย์ในมหาวิทยาลัยนับว่าเป็นตัวบ่งชี้หนึ่งที่มีความสำคัญ ในการส่งเสริม สนับสนุน พันธกิจทั้งสี่ด้านที่กล่าวมาแล้วให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

หนังสือพุทธประชัญญาบริหารการศึกษาเล่มนี้ก็ได้เขียนขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าว คือ เป็นการส่งเสริมและสนับสนุนพันธกิจของมหาวิทยาลัยให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ สนับสนุนให้มีการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น มาใช้เป็นฐานของการพัฒนา โดยมีเนื้อหาแบ่งเป็น ๗ บท มุ่งให้ศึกษานำเสนอเกี่ยวกับ การศึกษาในพระพุทธศาสนา การศึกษาตามหลักไตรสิกขา พระพุทธศาสนา กับการศึกษาไทย แนวคิดการบริหารสถานศึกษา การบริหารสถานศึกษาตามหลักไตรสิกขาเชิงบูรณาการ การประยุกต์พุทธประชัญญาสู่การบริหารสถานศึกษาในรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ และตัวอย่างการประยุกต์พุทธประชัญญาสู่การบริหารสถานศึกษา ภาคปฏิบัติการ เนื้อหาทั้งหมดได้ปรากฏอยู่แล้วภายในหนังสือเล่มนี้

ขออนุโมทนาขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ ที่ได้เสียสละเวลาอุทิศตนเพื่อให้งานวิชาการของมหาวิทยาลัยเกิดขึ้นมา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเล่มนี้จะอำนวยประโยชน์ เชิงวิชาการ ด้านพุทธประชัญญาประยุกต์ ให้กับคณาจารย์ นิสิต นักศึกษา และบุคคลผู้สนใจสืบไป

(พระธรรมโมลี, ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

คำนำสำนักพิมพ์

ตามที่ ผศ.ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ได้เขียนหนังสือชื่อเรื่อง “พุทธปรัชญาบริหารการศึกษา” ขึ้นมา ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับปรัชญาประยุกต์ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา อีกเล่ม หนึ่ง ต่อมามาได้มุ่งหวังที่เผยแพร่ผลงานนี้ไปยังส่วนงานต่างๆ ของมหาวิทยาลัย จึงได้ประสานมายัง สำนักพิมพ์ เพื่อสำนักพิมพ์จัดพิมพ์ให้ สำหรับค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน ผู้เขียนยินดีรับผิดชอบเอง ทั้งหมด

สำนักพิมพ์ ดำเนินงานโดยมีวัตถุประสงค์หลักคือ ดำเนินการจัดพิมพ์หนังสือ ตำรา งานแปล และเอกสารทางวิชาการอื่นๆ ที่มีคุณภาพเป็นประโยชน์แก่การเรียนการสอนทุกระดับใน มหาวิทยาลัย เมื่อได้รับประสานงานในเรื่องดังกล่าว รู้สึกยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้มีโอกาสรับใช้สนอง งานแก่ครูบาอาจารย์ จึงรับเรื่องนี้ไว้เป็นปฐมฤกษ์ และได้ดำเนินการตามกระบวนการที่สำนักพิมพ์ กำหนด โดยนำต้นฉบับดังกล่าวเข้าที่ประชุมคณะกรรมการบริหารสำนักพิมพ์เพื่อพิจารณา และใน คราวประชุมครั้งที่ ๒/๒๕๖๐ เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๐ ที่ประชุมพิจารณาแล้วมีมติมอบ ให้ผู้ทรงคุณวุฒิ ๓ ท่านคือ พระราชนิติกรวี.ศ.ดร. พระมหาธรรมราชา รมมหาโภ, รศ.ดร. และศ.ดร. จำรงค์ อดิวัฒนสิทธิ์ เป็นผู้พิจารณาต้นฉบับหนังสือดังกล่าว

บัดนี้ หนังสือเล่มนี้ ได้ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว และผู้เขียนได้ปรับแก้ไข เนื้อหาตามที่ทรงคุณวุฒิแนะนำเรียบร้อยแล้ว สำนักพิมพ์จึงได้ดำเนินการออกแบบปก และจัดเนื้อหา ทั้ง ๗ บท คือ การศึกษาพระพุทธศาสนา การศึกษาตามหลักไตรสิกขา พระพุทธศาสนา กับการศึกษาไทย แนวคิดการบริหารสถานศึกษา การบริหารสถานศึกษาตามหลักไตรสิกขา เชิงบูรณาการ การประยุกต์พุทธปรัชญาสู่การบริหารสถานศึกษาในรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ และตัวอย่างการประยุกต์ พุทธปรัชญาสู่การบริหารสถานศึกษาภาคปฏิบัติการ เนื้อหาเหล่านี้ ได้ครอบคลุมถูกต้องเหมาะสมที่ จะเป็นแหล่งค้นคว้า เรียนรู้ของนิสิต ประชาชนและผู้สนใจ

สำนักพิมพ์ขอขอบคุณ ผศ.ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ ที่มีกุศลเจตนา มีวิริยะอุตสาหะอย่าง ยิ่ง ทุ่มเทกำลังสติปัญญา สร้างสรรค์ผลงานเรื่อง “พุทธปรัชญาบริหารการศึกษา” เล่มนี้ขึ้น เพื่อเป็น ประโยชน์ต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาอีกชั้นหนึ่ง หวังเป็นอย่างยิ่งว่า จะได้มีโอกาสรับใช้ผลงานของ ท่านเพื่อเป็นแหล่งค้นคว้า เรียนรู้ของนิสิตประชาชนผู้สนใจ ในเล่มต่อๆ ไป

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

คำนำผู้เขียน

หนังสือ “พุทธปรัชญาบริหารการศึกษา” เล่มนี้ เขียนขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอ
เกี่ยวกับพุทธปรัชญาประยุกต์ สำหรับใช้บริหารการศึกษา แรงบันดาลใจที่ทำให้อยากเขียนหนังสือ¹
เกิดจากสิ่งต่อไปนี้

สืบเนื่องจากในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ รัฐบาลในขณะนั้นได้มีเจตนารณ์ ที่จะนำการเรียนการ
สอนพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่โรงเรียนในรูปแบบที่เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น จึงได้จัดประชุมปฏิบัติการใน
หัวข้อ “หลักสูตรใหม่เด็กไทยพัฒนา: หัวใจปฏิรูปการศึกษา” ที่มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต (ปัจจุบัน
มหาวิทยาลัยสวนดุสิต) เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ มีผู้เข้าร่วมประชุมท่านหนึ่ง คือ²
ศาสตราจารย์ ดร. ชัยอนันต์ สมุทวนิช ได้เป็นผู้นำแนวคิดพุทธปรัชญาการศึกษาเข้าสู่สถานศึกษา³
สาระสำคัญซึ่งได้นำเสนอในที่ประชุมคราวนั้นสรุปได้ว่า “การสอนวิชาพระพุทธศาสนาให้ได้ผลต้อง⁴
นำไปบูรณาการเข้ากับชีวิตจริง เพื่อบรรดุณธรรมจริยธรรมให้กับเด็ก ๆ ไม่มุ่งสอนเฉพาะเรื่อง
วิชาการ แต่ควรสอนเรื่องคุณธรรมจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา โดยนิมนต์พระสงฆ์มาสอนใน
โรงเรียน เพื่อเป็นแบบอย่างทางศีลธรรมให้กับเด็กและเยาวชน คือ สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น”
นายกรัฐมนตรีสมัยนั้นเห็นด้วยกับข้อเสนอดังกล่าว ภายหลังจากประชุมในครั้งนั้นแล้ว นายกรัฐมนตรี
ก็ได้มอบหมายให้ กระทรวงศึกษาธิการขณะนั้นเป็นผู้รับไปดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนวิถีพุทธขึ้น

โรงเรียนวิถีพุทธนี้ หมายถึง โรงเรียนระบบปกติทั่วไปแต่เน้นการนำหลักธรรมของ
พระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารและพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบ
พัฒนาตามหลักไตรสิกขาย่างบูรณาการ เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาชีวิตโดยผ่านกระบวนการ
ทางวัฒนธรรม แสวงหาปัญญาและมีเมตตาเป็นฐานในการดำเนินชีวิต โรงเรียนวิถีพุทธจึงเป็นโรงเรียน
ที่นำวิถีวัฒนธรรมของชาวไทยส่วนใหญ่แต่เดิมมาใช้ โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเข้าใจชีวิตอย่างแท้จริงและ
สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสมโดยอาศัยระบบการศึกษาตามหลักไตรสิกขามาใช้ใน
การฝึกอบรมให้ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้าน โดยหวังว่าจะทำให้การบริหารสถานศึกษานำไปสู่
การพัฒนาที่มีความสมบูรณ์ได้

ช่วงเริ่มต้นที่กระทรวงศึกษาธิการได้ดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนวิถีพุทธขึ้นมา นั้น ผู้เขียนมี
ส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการในฐานะเป็นวิทยากรให้การอบรมผู้บริหาร ครุ และบุคลากรทางการศึกษา
ของสถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธในเขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์
แต่ในช่วงเริ่มต้นของการดำเนินโครงการยังขาดโรงเรียนวิถีพุทธที่จะนำมาเป็นแบบอย่างในเรื่องนี้ได้
อย่างเป็นรูปธรรม เนื่องจากในเขตจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์ ยังไม่มีสถานศึกษาใดได้จัดการศึกษาใน
รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธประสบผลสำเร็จพอที่จะนำมาเป็นแบบอย่างได้อย่างเป็นรูปธรรม จึงทำให้
ผู้บริหารสถานศึกษา ครุ และบุคลากรทางการศึกษาที่เข้าร่วมในโครงการโรงเรียนวิถีพุทธขาดความ
มั่นใจในการดำเนินการเป็นอย่างมาก

แรงบันดาลใจสำคัญที่ทำให้ผู้เขียนต้องเขียนหนังสือเล่มนี้ขึ้นมา คือ ในการทำหน้าที่เป็น
วิทยากรให้การอบรมผู้บริหาร ครุ และบุคลากรทางการศึกษา ของสถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการ
โรงเรียนวิถีพุทธช่วงหนึ่งได้รับคำถามจากผู้ที่เข้าอบรมในห้องประชุมว่า “การบริหารสถานศึกษาตาม
หลักไตรสิกขาก็จะไร มีรูปแบบเป็นอย่างไร โรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นต้นแบบในจังหวัดสุรินทร์และ

บุรีรัมย์มีหรือไม่ และการบริหารสถานศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาที่ประสงค์ทำอยู่เป็นโรงเรียนวิถีพุทธหรือไม่” ยอมรับว่าขณะนั้นผู้เขียนยังมีข้อมูลไม่พอจะตอบคำถามได้อย่างครบถ้วนและเป็นรูปธรรม

ขณะนั้นผู้เขียนเป็นอาจารย์ประจำ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ได้รับภาระในการสอนห้องวิชาในกลุ่มปรัชญาและพระพุทธศาสนา วิชาในกลุ่มปรัชญาที่ผู้สอนรับภาระสอนมาโดยตลอดคือ “ตรรกศาสตร์” ซึ่งเป็นวิชาที่ว่าด้วยกฎเกณฑ์ของการใช้เหตุผล เนื้อหาของตรรกศาสตร์มีความเชื่อมโยงกับสาขาวิชาปรัชญาทั้งที่เป็นปรัชญาบริสุทธิ์ และปรัชญาประยุกต์ เนื่องจากปรัชญาเหล่านี้ต้องใช้ตรรกศาสตร์เป็นเครื่องมือในการนำไปใช้อธิบายแนวคิดที่ตนเองนำเสนอให้มีความสมเหตุสมผล ดังนั้นเมื่อผู้เขียนสอนวิชาตรรกศาสตร์จึงต้องสืบค้นและอ่านหนังสือเกี่ยวกับปรัชญาจำนวนมาก

สิ่งหนึ่งที่ผู้เขียนได้จากการศึกษาวิชาปรัชญา คือ คุณลักษณะของความเป็นนักปรัชญา นักปรัชญานักเป็นคนขยันตั้งใจทำงานและแสวงหาคำตอบ โดยการคิดอย่างมีเหตุผลตามหลักตรรกศาสตร์ เมื่อนักปรัชญายากรู้เรื่องใดก็จะพยายามคิดเรื่องนั้นอย่างละเอียดลึกซึ้ง แล้วพยายามคิดหาคำตอบที่มีเหตุผลมาสนับสนุนแนวคิดของตนให้ฟังดูมีเหตุผล ถ้าหากทัศนะของตนถูกคัดค้านก็จะอธิบายแก้ข้อคัดค้านด้วยวิธีการทางเหตุผล จะไม่ใช้อารมณ์ แบบอย่างที่ได้จากการศึกษาคุณลักษณะของความเป็นนักปรัชญา คือ การฝึกตนให้เป็นคนใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น ความใจกว้างนี้เองเป็นคุณลักษณะสำคัญของความเป็นนักปรัชญา มีหลายตัวอย่างในสาขาวิชาปรัชญา ประยุกต์ เมื่อมีประเด็นปัญหาที่วิทยาการต่าง ๆ จะคิดหาวิธีในการแก้ปัญหาแต่ติดตรงที่ยังหาคำตอบไม่ได้ นักปรัชญาจะช่วยตั้งปัญหาและแสวงหาคำตอบ นำเสนอแนวทางแห่งการขบคิดเพื่อให้ได้คำตอบในการนำไปแก้ปัญหาในเรื่องนั้น ๆ ต่อไป

ผู้เขียนจึงคิดว่าฐานะและบทบาทของตนเองในขณะนั้นเป็นอาจารย์สอนห้องวิชาในกลุ่มปรัชญาและพระพุทธศาสนา จึงน่าจะใช้คุณลักษณะของนักปรัชญาที่เคยได้ศึกษามา เพื่อแก้ปัญหาเรื่องนี้ได้ ปัญหาในเรื่องนี้มีอยู่ ๓ ประเด็น คือ ตัวรู้ ตัวแบบ และตัวอย่าง หากสามารถทำสิ่งนี้ให้ครบถ้วนและเป็นรูปธรรมได้ก็จะทำให้ได้ข้อมูลสำหรับให้ผู้บริหาร ครุ และบุคลากรทางการศึกษา ของสถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธนำไปใช้ดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้อย่าง เป็นรูปธรรม จากนั้นก็ได้ลงมือดำเนินการ โดยเริ่มจากการศึกษาเนื้อหาเกี่ยวกับ ตัวรู้ คือ องค์ความรู้ ในพุทธปรัชญาฯ ว่าด้วยหลักไตรสิกขา ตัวแบบ คือ สร้างตัวแบบของการบริหารสถานศึกษาตามหลักไตรสิกขา และ ตัวอย่าง คือ นำเสนอตัวอย่างโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำในจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์ที่ดำเนินการประสบผลสำเร็จ เป็นต้น โดยนำเสนอข้อมูลดังกล่าวในรูปแบบของหนังสือ ๗ บท คือ ๑) การศึกษาในพระพุทธศาสนา ๒) การศึกษาตามหลักไตรสิกขา ๓) พระพุทธศาสนา กับการศึกษาไทย ๔) แนวคิดการบริหารสถานศึกษา ๕) การบริหารการศึกษาตามหลักไตรสิกษาเชิงบูรณาการ ๖) การประยุกต์พุทธปรัชญาสู่การบริหารสถานศึกษาในรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ และ ๗) ตัวอย่างการประยุกต์พุทธปรัชญาสู่การบริหารสถานศึกษาภาคปฏิบัติการ คือเนื้อหาทั้งหมดของหนังสือเล่มนี้

ผู้เขียนหวังว่าหนังสือนี้จะเป็นประโยชน์กับผู้สนใจศึกษาพุทธประชัญญาหรือ
พระพุทธศาสนาแนวประยุกต์ เป็นประโยชน์ต่อการนำหลักแนวคิดของพุทธประชัญญาไปใช้ในการ
บริหารสถานศึกษา และประยุกต์กับการบริหารองค์กรในลักษณะอื่น ๆ ได้อีก หากผู้อ่านมี
ข้อเสนอแนะอย่างสร้างสรรค์ เพื่อการปรับปรุงพัฒนาส่วนที่ยังมีข้อบกพร่อง เพื่อให้เนื้อหาในหนังสือ
เล่มนี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ผู้เขียนยินดีน้อมรับฟังความคิดเห็นจากท่านผู้รู้และจะนำไปพิจารณา
ปรับปรุงพัฒนานៅอหาให้มีความสมบูรณ์ในโอกาสต่อไป

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ทวีศักดิ์ ทองทิพย์

สารบัญ

หน้า

คำนิยม	๑
คำนำสำนักพิมพ์.....	๕
คำนำผู้เขียน.....	๗
อักษรย่อชื่อคัมภีร์.....	๗
สารบัญ	๘
สารบัญตาราง	๙
สารบัญแผนภูมิ	๑๐
สารบัญภาพ	๑๖
 บทที่ ๑ การศึกษาในพระพุทธศาสนา.....	๑
๑.๑ พระพุทธศาสนา กับการศึกษา	๑
๑.๑.๑ การศึกษาในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล.....	๒
๑.๑.๒ ลักษณะการศึกษาในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล	๒
๑.๑.๓ ลักษณะการเรียนการสอนในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล.....	๕
๑.๒ หลักไตรสิกขา	๑๐
๑.๒.๑ ความเป็นมาของหลักไตรสิกขา	๑๐
๑.๒.๒ ความหมายและประเภทของหลักไตรสิกขา	๑๑
๑.๒.๓ ความสำคัญของหลักไตรสิกขา	๑๔
๑.๒.๔ สาระสำคัญของหลักไตรสิกขา.....	๑๖
 บทที่ ๒ การศึกษาตามหลักไตรสิกขา.....	๑๗
๒.๑ การจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา.....	๑๗
๒.๑.๑ ปัจจัยแห่งสัมมาทิวติ	๑๗
๒.๑.๒ สัมมาทิวติ	๒๒
๒.๑.๓ การดำเนินการศึกษาตามหลักไตรสิกขา	๒๓
๒.๑.๔ การวัดและประเมินผลการศึกษาตามหลักไตรสิกขา.....	๒๕
๒.๒ แนวทางดำเนินการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา.....	๒๗
๒.๒.๑ การจัดทำหรือสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิวติ	๒๘
๒.๒.๒ การสร้างสัมมาทิวติ	๓๐
๒.๒.๓ การดำเนินการศึกษาตามหลักไตรสิกขา.....	๓๑
๒.๒.๔ การวัดผลและประเมินผลการศึกษาตามหลักไตรสิกขา.....	๓๕

บทที่ ๑

การศึกษาในพระพุทธศาสนา

คำว่า “ศึกษา” และ “ศีกษา” ในพระพุทธศาสนา มีความหมายอย่างเดียวกัน คือ การพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย จิต และปัญญา ต่างกันแต่เพียงคำว่าศึกษาเป็นคำในภาษาบาลี ส่วนคำว่าศีกษาเป็นคำในภาษาสันสกฤตเท่านั้น การศึกษาในพระพุทธศาสนา นี้รวมอยู่ในหลักไตรสิกขาซึ่งปรากฏในวัชชีปุตตสูตร ทุติยสิกขัตติยสูตร และตติยสิกขासูตร จากข้อมูลในพระสูตรที่ดังกล่าวทำให้เห็นว่าไตรสิกษาเป็นหลักธรรมสำหรับการศึกษาในพระพุทธศาสนาที่มีความหมายกว้างของครอบคลุมหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา เป็นข้อปฏิบัติสำหรับศึกษา คือ ฝึกหัดอบรม กาย วาจา จิต และปัญญา ให้มีความเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปตามลำดับจนบรรลุถึงพระนิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาได้ จากข้อความในวัชชีปุตตสูตร เห็นได้ว่ามีกิจวัชชีบุตรรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับทูลให้พระองค์ทรงทราบว่า ในพระพุทธศาสนา มีข้อที่จะต้องศึกษาปฏิบัติมากมายเกินไป สำหรับบุคคลทั่วไปซึ่งมิใช้อัจฉริยะหรือผู้ที่มีระดับปัญญาไม่มาก เรียนรู้ได้ช้า คงไม่สามารถนำมารีบและปฏิบัติตามได้ทั้งหมด พระพุทธเจ้าได้ตรัสแนะนำกิจวัชชีบุตรว่า ถึงแม้ในพระพุทธศาสนาจะมีข้อที่ต้องศึกษาปฏิบัติอยู่เป็นจำนวนมากมากก็ตาม แต่หากเมื่อสรุปรวมให้เป็นข้อใหญ่ ๆ แล้วก็มีไม่นักกล่าวคือ ศึกษาบทหรือข้อปฏิบัติธรรมทั้งหมดได้รวมอยู่ในเรื่องของไตรสิกษา หากได้ศึกษาตามหลักไตรสิกษา คือ อธิคีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ให้บริบูรณ์แล้ว ก็จะทำให้ลั่ರะราคะ โหะ โมะได้ ทำให้แจ้ง เจโตวิมุตติ และปัญญาวิมุตติ ทำให้บรรลุนิพพานในปัจจุบันได้

ข้อที่น่าสังเกตประการหนึ่งก็คือการศึกษาที่ปรากฏในวัชชีปุตตสูตร ทุติยสิกขัตติยสูตร และตติยสิกขासูตร เห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสเพื่อเน้นย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาตามหลักไตรสิกษาว่า การที่กิจวัตรเป็นผู้มี ศีล สมาริ ปัญญา บริบูรณ์ แม้จะละเอียดสิกขابทเล็กน้อยบ้าง แต่ถ้ายังเป็นผู้สามารถศึกษาในสิกขابทที่เป็นเบื้องต้นแห่งพระธรรมจรรยา คือ ไตรสิกษา อย่างมั่นคง ก็จะสามารถทำ เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติให้แจ้งได้ เข้าถึงปรินิพพานในปัจจุบันได้ พระสูตรดังกล่าวจึงเป็นที่มาของการศึกษาตามหลักไตรสิกษา ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นแบบของการนำมาใช้เป็นหลักของการศึกษาและปฏิบัติธรรมในทางพระพุทธศาสนา แต่สมัยพุทธกาลเป็นต้นมา เพื่อให้เห็นรายละเอียดเกี่ยวกับความเป็นมาของ การศึกษาในพระพุทธศาสนาได้ชัดเจน ในบทนี้จึงได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น ๒ หัวข้อหลัก คือ ๑) พระพุทธศาสนา กับ การศึกษา และ ๒) หลักไตรสิกษา แต่ละหัวข้อผู้เขียนจะได้นำเสนอตามลำดับดังนี้

๑.๑ พระพุทธศาสนา กับ การศึกษา

เนื้อหาของการศึกษาในพระพุทธศาสนา ที่ผู้เขียนจะนำเสนอในหัวข้อนี้ เป็นการเล่าให้เห็นถึงเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง กับ การศึกษา ที่มีอยู่ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น ๓ หัวข้อ คือ ๑) การศึกษาในพระพุทธศาสนา สมัยพุทธกาล ๒) ลักษณะการศึกษา

บทที่ ๒

การศึกษาตามหลักไตรสิกขา

บทที่ผ่านมาผู้เขียนได้นำเสนอเนื้อหาในเกี่ยวกับการศึกษาในพระพุทธศาสนาเพื่อให้ผู้สนใจศึกษาได้เห็นภาพรวมไปแล้ว สำหรับในบทนี้จะได้กล่าวถึงการศึกษาตามหลักไตรสิกขซึ่งมีเนื้อหาที่มีความต่อเนื่องมาจากบทที่ผ่านมาการศึกษาตามหลักไตรสิกษาในบทนี้ผู้เขียนได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น ๒ หัวข้อหลักดังนี้ คือ ๑) การจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกษา และ ๒) แนวทางดำเนินการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกษา รายละเอียดแต่ละหัวข้อจะได้นำเสนอตามลำดับดังนี้

๒.๑ การจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกษา

การจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกษา มีหลักการที่สำคัญ คือ ประการแรกต้องสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิปฏิให้เกิดขึ้นมาก่อน เมื่อปัจจัยแห่งสัมมาทิปฏิเกิดขึ้นพร้อมมูลก็จะเป็นเหตุทำให้สัมมาทิปฏิเกิดขึ้น เมื่อสัมมาทิปฏิเกิด กระบวนการศึกษาตามหลักไตรสิกขาก็ดำเนินการได้ เมื่อได้ดำเนินการศึกษาตามหลักไตรสิกษาแล้ว ก็มีการวัดผลและประเมินผลตามหลักไตรสิกษา เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้ชัดเจนในหัวข้อนี้ผู้เขียนจึงได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น ๔ หัวข้อ คือ ๑) ปัจจัยแห่งสัมมาทิปฏิ ๒) สัมมาทิปฏิ ๓) การดำเนินการศึกษาตามหลักไตรสิกษา และ ๔) การวัดและประเมินผลการศึกษาตามหลักไตรสิกษา ซึ่งจะได้นำเสนอตามลำดับดังนี้

๒.๑.๑ ปัจจัยแห่งสัมมาทิปฏิ

ปัจจัยแห่งสัมมาทิปฏิ หมายถึง เหตุที่เป็นเครื่องหนุนให้สัมมาทิปฏิเกิดขึ้น มี ๒ ประการ คือ protozoa และ โยนิโสมนสิการ^๑ สัมมาทิปฏิ แปลว่า ความเห็นชอบ หรือเห็นถูกต้อง จึงเป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นตัวนำที่มีบทบาทสำคัญอยู่ตลอดเวลาในทุกขั้นตอนของการดำเนินการศึกษา ยิ่งการศึกษาได้รับความก้าวหน้าไปมากขึ้นเท่าไร สัมมาทิปฏิก็จะยิ่งเพิ่มพูนองค์ความมากยิ่งขึ้นตามไปด้วย ในที่สุดก็จะกลายเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้การดำเนินการเข้าถึงจุดหมายปลายทางตามที่ได้กำหนดไว้ได้ รวมความว่า สัมมาทิปฏิเป็นทั้งจุดเริ่มต้น เป็นทั้งตัวการที่มีบทบาทสำคัญในทุกขั้นตอน ของการศึกษาจนถึงปลายสุดของการศึกษาเลยที่เดียว อย่างไรก็ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา มองว่ามนุษย์ที่มีความเป็นอัจฉริยะ เช่น พระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายอาจสร้างสัมมาทิปฏิได้ จ่ายโดยไม่ต้องอาศัยปัจจัยจากภายนอกที่เรียกว่าprotozoa ก็ได้ เพียงแต่รู้จักใช้การคิดอย่างถูกวิธี ที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการอย่างเดียวก็ทำให้สัมมาทิปฏิเกิดขึ้นได้ แต่ถ้าเป็นมนุษย์สามัญการจะทำให้สัมมาทิปฏิเกิดขึ้นได้ยากต้องอิงอาศัยปัจจัยแห่งสัมมาทิปฏิ ๒ ประการดังนี้ คือ

๒.๑.๑.๑ protozoa ตามศัพท์ แปลว่า เสียงจากผู้อื่น หมายถึง ปัจจัยภายนอกที่คือ ปัจจัยที่ถูกต้องดีงาม ปัจจัยภายนอกที่ว่าเนี่หากจะเป็นสิ่งทำให้เกิดสัมมาทิปฏิได้ ก็ต้องเกิดจากแหล่ง

บรรณานุกรม

๑. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปีฎก ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๕.

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

๒. ข้อมูลทุติยภูมิ

๒.๑ หนังสือ

เฉลิมพล โสมอินทร์. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและการปกครองคณะสงฆ์ไทย.

กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์สูตรไฟศาลา. ๒๕๔๖.

บรรจง โสดาดี. เอกสารประกอบการสอนวิชาพุทธศาสนา กับการศึกษา. สุรินทร์: มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์. ๒๕๔๗

ฝ่ายวิชาการสำนักพิมพ์สูตรไฟศาลา. พระราชนูญติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ ๑-๒) พ.ศ. ๒๕๔๗-
๒๕๔๘. ปรับปรุง ๒๕๔๖-๘. กรุงเทพมหานคร: พริษหวานกราฟฟิค จำกัด. ม.ป.ป.

พระไฟศาลา วิสาโน. พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต. กรุงเทพมหานคร:
มูลนิธิสตดศรี-สฤษฐ์ดิวงศ์. ๒๕๔๖.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปัญตโต). การศึกษาที่สากลบนพื้นฐานแห่งภูมิปัญญาไทย.

กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ๒๕๓๒.

พระเทพโภกาน (ประยุทธ์ ธรรมมจิตโต). ทิศทางการศึกษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๖.

พระธรรมโภกาน (ประยุทธ์ ธรรมมจิตโต). พุทธวิธีบริหาร. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬา^{ลงกรณ}
ลังกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๘).

. วิธีบูรณาการพระพุทธศาสนา กับศาสตร์สมัยใหม่. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :
หจก. ไทยรายวันการพิมพ์. ๒๕๔๒.

พระธรรมปีฎก (ป.อ.ปัญตโต). การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒ .
กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด. ๒๕๔๑.

. การพัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา.
๒๕๔๖.

. ปฏิรูปการศึกษา : การสร้างภูมิปัญญา. กรุงเทพมหานคร : ออมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิ
ชิ่ง. ๒๕๓๙